

'68

разговор със Стефан Командарев

и обърканите герои

Вглеждането в историята през човешка я прави по-понятна за нас. Как през смъртта на Николай Николов, единствената официална жертва на Варшавския договор в Чехословакия, можем да осмислим Пражката пролет?

Когато продуцентката Мартичка Божилова ме покани да бъда българският режисьор в т.нар. омнибус проект, посветен на Пражката пролет, тя ми каза: „Идеята е да не се направи „порединият филм“ с архивни черно-бели кадри и глас зад кадър, който обяснява какво се е случило“. Това много ме зарадва. И си стиснахме ръцете. От там насетне аз и моят съсценарист – Симеон Венциславов, започнахме проучванията си. В продължение на няколко месеца изчетохме абсолютно всичко за българското участие в действията на Варшавския договор срещу Чехословакия. И някак тази история излезе от само себе си, защото тя е за един нов „Швейк“, уникална по някакъв начин. От друга страна, историята не е свършила, тя продължава

Документалният филм „Ненужен герой“ (реж. Стефан Командарев, 2018) е част от колекцията „Окупация 1968“. През 1968 г. пет държави, членки на Варшавския договор, окупират Чехословакия. Петдесет години по-късно петима режисьори от тези страни снимат филми за инвазията. Копродуцент от българска страна е АГИТПРОП. Петте филма ще бъдат излъчени по БНТ през септември, а българската творба – на 9 септември, датата, на която през 1968 г. загива героят на филма.

и в днешно време, защото братът на жертвата отказва да я приеме. Продължава историята с трите паметника: в родното село на убития войник, село Бъркачево, е откраднат бронзовият му бюст, в Чехословакия снимахме паметника край лобното му място, а на стената на училището, където е учил, има двустранна плоча, която по различен начин разказва

историята. Тази плоча е метафора на целия ни преход. Като я обърнеш от другата страна, все едно миналото го няма. Тоест нещата продължават и в днешно време, а за българското посолство в Чехия темата за паметника е хронична. Защото „чешкият паметник“ на Николай Николов непрекъснато се поругава, почиства се, пак се поругава и така до безкрайност. Реално тази история продължава в днешно време. И най-важното е, че има живи участници в нея – братът на загиналия, съказармениците му, които продължава да ги боли и емоционално не са преработили случилото се.

И как биха могли да го преработят? Един от тях във филма споделя, че още продължават да му викат „агресора“? Какви „герои“ са те в цялата тази история?

По-скоро объркани герои. Навремето са били едва осемнайсет-деветнайсетгодишни. Една нощ ги вдигат по тревога, мислят, че ще ги изпратят във Виетнам, а ги стоварват в Прага. И объркаността им е обяснима. Те наистина са в ситуацията на „агресори“ и в

Новият паметник на героя, кадър от филма

Кадр от филма

Чехословакия се държат с тях като с „окупатори“. След което, за да се засили обръкването им, когато се връщат в България, тук ги посрещат като „освободители“ и „герои“. Самите те се чудят какви „герои“ са и какво толкова са направили.

Изпитват ли чувство за вина?

Някои от тях, да. Но като цяло повечето си казват: „Бяхме войници, наредиха ни“. Те са в тази защитна позиция, която по някакъв начин е разбираема и за тях самите.

Филмът поставя въпроса за липсващия общ разказ за събитията. Как тогава тези хора да осъзнаят, че са били жертва на системата?

Реално всички са жертви. Казва го във филма и чешкият журналист, занимавал се с този „български случай“. Той заявява, че убият Николай Николов е жертва на режима, който беше и тук, и там. Мисля, че начинът да преработим тази история е, като покажем емоцията, болката и обръкването на хората, участвали в нея. Сухото изброяване на фактите на фона на черно-бели кадри е информативно, но то не работи.

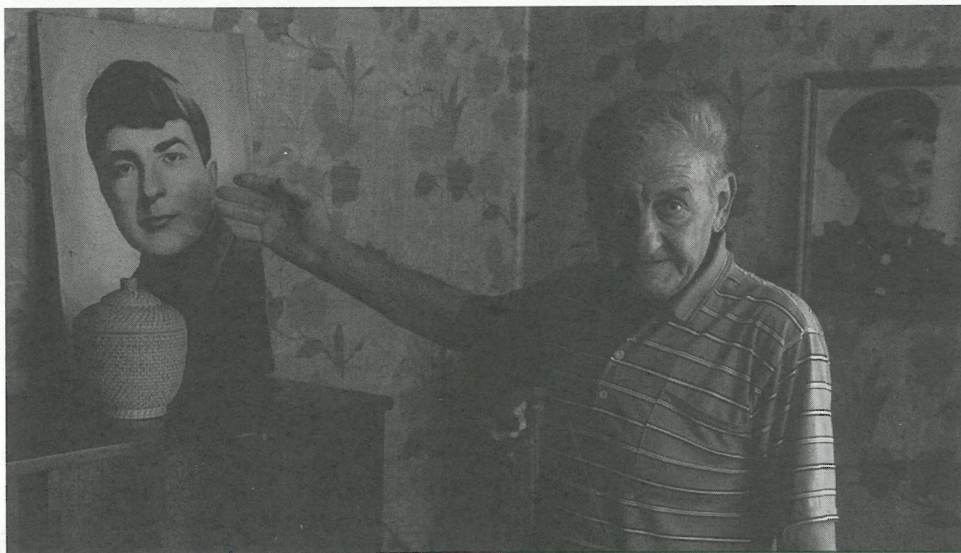
„Ненужността“ на героя ли е тази, която скрива истинската му съдба? До края във филма така и не става ясно какво точно се е случило с него, как и защо е загинал?

Никой не знае накъде е тръгнал, напускайки частта си. Версиите са разнопосочни. Егната е, че е тръгнал да

бяга на Запад. Достатъчно е да погледнеш картата, за да видиш колко абсурдно е това. Другата версия е, че имал близки в Карлови Вари, затова бил тръгнал на автостоп. Никой от неговите близки не е чувал за

такива близки. А Карлови Вари не е никак близко до мястото, на което е бил – поне час и половина-два часа път с кола. Не е ясно накъде е тръгнал

Те са осъдени. Единият получава десетгодишна присъда, другите двама са с по-малки присъди. Излежават ги и са освободени. Смята се, че са извадили голям късмет. Съдът още е бил под влияние на Пражката пролет, малко по-късно присъдите вероятно биха били други. Опитавме се да ги издирим. Единият е починал от рак, другите двама са неоткриваеми. Става дума за маргинали. Показателен е самият начин, по който са заловени – напиват се в някаква кръчма и се хвалят с извършеното. Не става дума за никаква конспирация, а за лошо стечение на обстоятелствата. Това българско момче е било на грешното място в грешното време.

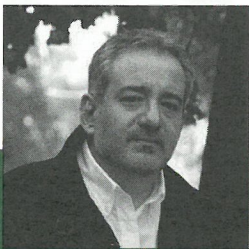
Братът на Николай Николов пред портрета на героя

Николай Николов – на Запад, към Карлови Вари или всичко е било под влияние на алкохола, има и такава версия. Официалната версия навремето е, че той е отвлечен от поста си. Но един от участниците във филма разказва как още през 1968 г. в Чехословакия са им съобщили, че това не отговаря на истината. Но че за да се запази паметта на загиналия, версията ще се поддържа.

А какво се случва с тримата нападатели, отнели живота на вашия герой?

И той е единствената жертва по време на инвазията?

Единствената официална жертва, чиито убийци са граждани на Чехословакия. Това е точната формулировка. Има и други жертви от Варшавския договор, но при нещастни случаи, катастрофи, боравете с лично оръжие, има и самоубийства.

Стефан
Командарев

Стефан Командарев е сред най-утвърдените имена в съвременното българско кино. Филмът му „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде“ е първият български игрален филм, попаднал в кратката селекция за *Оскар*. Роден е в София през 1966 г., завършва Медицинската академия през 1993 г., а през 1999 г. — кинорежисура в НБУ. В неговата филмография са: документалните филми „Пътят на хармонията“ (2001), „Хляб над оградата“ (2002), „Азбука на надеждата“ (2003), „Градът на жените баданте“ (2009), „Русенската кървава сватба“ (2009) и пълнометражните „Пансион за кучета“ (2000), „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде“ (2008), „Съдилището“ (2014) и „Посоки“ (2017).

Какво разбираме за случилото се, когато мислим инвазията на Варшавския договор в Чехословакия през съдбата на Николай Николов?

Изводът е, че едни млади момчета, без някой да ги пита, са пратени в чужда земя, където извършват една мръсна работа. Когато нещо такова се случва, естествено е да има жертви, даже странното е, че жертвата е само една. Филмът разкрива целия тогавашен абсурд. Всички всъщност са жертви, а виновниците са онези, които са ги изпратили в Чехословакия. Казва го съвсем ясно един от героите във филма — ако не бяха пратили там Николай, нямаше да го убият. Показахме и болката на близките, преживяванията на брата на Николай.

Паметниците във филма обаче не са места на паметта, а сякаш на нейно затискане?

Тъкмо това е абсурдът. Става дума за магическо мислене: ако махнеш нещо или го обърнеш, него го е нямало. Това е детско мислене. А реално то е замазване на нещата. Паметниците са главни герои във филма. Виждаме и как бюстът на Георги Димитров се пази в училището, защото можел да потрпява.

Така цялата история на Пражката пролет се свежда до емоция.

Всяка голяма история е разбираема и читаема, когато говорим за конкретни хора. Силата на киното е, когато успееш през историята на един човек, през неговата емоция и болка да видиш как се оглежда големият исторически разказ. За мен този модел на правене на филми е по-силен от чисто информативния.

Непреработеното минало е част от настоящето. Зад него прозира и социалната нищета в Северозападна България.

Едното води до другото. Жизненият хоризонт в село Бъркачево, Белослатинско, не е никак широк. За мен бяха истински шок тези три седмици, които прекарахме в Северозапада на България.

Работите ли вече над следващия си проект — „Патрулки“, който трябва да е продължението на „Посоки“?

Засега това е работното му заглавие. „Посоки“ също имаше друго работно заглавие — „Съвместимост“, после го сменихме. Като го заснехме, заглавието само изскочи от материала. Целта

„Реално всички са жертви. Казва го и чешкият журналист, занимавал се с този „български случай“.

е да снимаме през октомври. Много е трудно. Започваме почти без бюджет, изцяло на приятелски начала, градени през годините. Не искаме да губим инерцията. Имаме много добър сценарий, много добри актьори са готови да участват. Въпросът е филмът да се случи. А в България нещата се случват на инат.

Въпросите зададоха

Любмила Димова и Тони Николов

Паметник на лобното място в Чехия

